

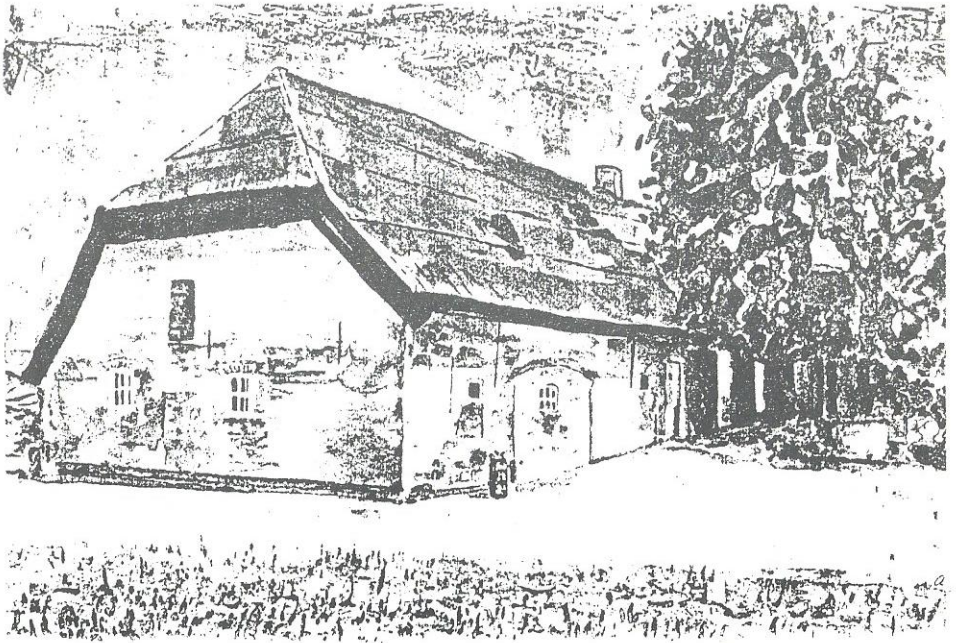
Wat bleef en wat verloren ging

Noordkant boerderij Hoogstraat 102, P. Leemans

INHOUDSOPGAVE :

	pagina
1. Voorwoord Dhr. J. Sibon, voorzitter Heemkundegroep	3
2. De spekrokerij van de Fam. van der Put Dhr. C. Leijten.	4
3. Het slachthuis op Oosteind Dhr. C. Gabriëls.	6
4. De melkfabriek toen en nu Mevr. A. Luykx-Bastiaansen.	11
5. Het pakhuis N.C.B. Oosteind Mevr. J. Schoenmakers-Oomen.	14
6. De haven aan de Groenendijk Dhr. J. Sibon.	17
7. De suikerfabriek Dhr. J. Sibon.	23
8. De historie van de molen Dhr. V. van Gorp.	27

Voormalige boerderij Provincialeweg 137 van A.J. Haagh.

VOORWOORD

Voor u ligt het 9e boekje dat door de Heemkundegroep Ulendonc is samengesteld!

Uit de voorgaande jaren is immers gebleken dat er voor de plaatselijke geschiedenis door u grote belangstelling bestaat. Een grote vraag naar de boekjes en een ruime belangstelling voor de exposities heeft dat aangetoond.

Vandaar dat de werkgroep Heemkunde weer op pad is gegaan om o.a. uit de archieven en ook door mondelinge informatie gegevens te verzamelen voor deze uitgave.

Het zoeken naar de historie van een dorp heeft iets weg van een opgraving. Laagje voor laagje wordt het verleden blootgelegd en telkens komen er nieuwe ontdekkingen te voorschijn.

Zo zijn dan nu weer deze nieuwe ontdekkingen in dit 9e boekje opgetekend. Moge dan ook dit boekje weer een bescheiden poging zijn aan de bijdrage van de geschiedenis van ons dorp Oosteind. Ik wens u veel leesplezier toe met deze uitgave van Heemkundegroep Ulendonc.

J. Sibon, voorzitter.

DE SPEKROKERIJ VAN DE FAMILIE VAN DER PUT IN DE HEISTRAAT

Waar nu de kassen van de fa. Moerenhout ophouden stond tot het eind van de jaren zeventig in de Heistraat de overblijfselen van een 17-de eeuwse boerenbedoeninkje.

Het bestond uit een boerderijtje van het Brabantse langgeveltype. Zoals gebruikelijk in Brabant stond de boerderij met de achterzijde naar de weg. Om geen dieven of plunderende soldaten te lokken werd de weinig aantrekkelijke, onaanzienlijke stalachterkant zonder deur naar de weg gebouwd.

De boerderij was gebouwd van kleine veldovensteentjes en het dak was bedekt met pannen. Voor de boerderij was een veldje, begroeid met wat pijlig gras en opgeschoten struikgewas. Op dit weilandje werden één of twee magere geitjes getuierd, die de bewoners van melk voorzagen. Naast de boerderij lag ingesloten tussen de struiken een boerenhofje, waar wat bonen, sjalotten en aardappelen geteeld werden. Achter het huis was van de weg af nog net een kleine boomgaard te zien.

Voormalige spekrokerij van "Gerrit Put" Heistraat 13

De schuur werd gebruikt als geitenstal en als opslag voor musterd en

kachelhout. Het huis kon men bukkend betreden via twee halve deuren, waarvan het bovenste gedeelte meestal open stond. Men trad dan binnen in een soort woonkeuken. Het balkenplafond, bruin door de rook, was laag. De vloer bestond uit zeer ongelijke, in de leem gelegde plavuiten. Links waren wat bedsteden en opbergkasten. Rechts was er een grote rookschouw, die een groot gedeelte van de wand besloeg. Omdat die schouw helemaal open was, ging alle warmte erdoor naar boven. Als je bij dat vuur zat, kon je van voren verbranden en van achteren bevriezen werd wel gezegd. Het vuur werd gestookt met grote stukken hout en halve boomstammen, die telkens een beetje verder in het vuur geschoven werden.

In deze open schouw werden hammen en worst gerookt voor de mensen uit de hele omgeving, die zelf geen rookschouw hadden of die hun kachel met kolen stookten. Vroeger had iedereen, boeren en burgers, wel één of twee varkens voor de slacht. Het slachten van het vetgemeste huisvarken was een feestelijke gebeurtenis. Zodra de spekvliegen waren verdwenen (eind oktober) werd er geslacht. Met heet water uit het fornuis werd het haar losgeweekt en losgeschraapt. Hart, lever, longen en tong werden onmiddellijk op het vuur gezet. De darmen werden schoongespoeld om later worst in te draaien. Van de kop maakte men zult. Het vet werd in blokken gesneden, gesmolten en in Keulse potten gegoten. Dagen achtereen at men de overgebleven kaantjes. Het rugvlees, ribstukken en hieltes werden ingezouten en in de kelder in de pekelkuip opgeslagen. De worsten en hammen werden gerookt. De rook zorgde dat de hammen en de worst gedroogd werden en een fijne rookmaak kregen.

Bij de oude weduvrouw Pietje van der Put, en later bij haar zoon Gerrit, konden de mensen 's zaterdags hun spek en worst brengen. Aan het vlees werd een kaartje met de naam erop gehangen. Sommige mensen beschikten over ijzeren naamstempels. Hiermee werd dan de naam in het zwaard gebrand. Worst en roken duurde ongeveer 1 week, spekhammen hadden drie weken rooktijd nodig. Met een laddertje werd vanuit de keuken het vlees met spekhaken aan de ijzeren stangen gehangen.

Begin jaren vijftig raakte de spekrokerij onbewoonbaar. Op het geitenweitje wordt dan een houten noodwoning neergezet. De boerderij raakte spoedig in verval en verwordt tot een ruïne. Zoals gezegd worden eind zeventiger jaren de resten gesloopt en afgevoerd. Alleen een oude foto herinnert ons nog aan het bestaan van deze spekrokerij.

Chris Leijten

HET SLACHTHUIS OP OOSTEIND.

Het ontstaan van het slachthuis op Oosteind had al een behoorlijke voorgeschiedenis voor het werkelijk gerealiseerd werd. We schrijven september 1921, toen verzochten Gedeputeerde Staten van N-Brabant de gemeente Oosterhout initiatieven te nemen voor de bouw van een openbaar slachthuis.

Voor die tijd bestond er al een gemeenschappelijke vleeskeuringsdienst, middels een gemeenschappelijke regeling vielen hieronder de gemeenten Oosterhout, Dongen en 's Gravenmoer. De taak van deze vleeskeuringsdienst was het verzorgen van noodslachtingen van ziek en gebrekkig vee, het keuren van varkens voor huisslachtingen en het ophalen van kadavers. Toen al werd Oosterhout gezien als een centrumgemeente met een regiofunctie. De eerste plannen van Oosterhout waren om het slachthuis ergens in Oosterhout te bouwen. Het is nog even een touwtrekkerij geweest in welke van de drie plaatsen het slachthuis gebouwd zou worden. Zo maakte de gemeente 's Gravenmoer in februari 1924 officieel bezwaar tegen de bouw van het slachthuis in Oosterhout. Door tussenkomst van G.S. kwam er een alternatief op tafel, het slachthuis zou gebouwd worden in de wijk Oosteind op sectie F 1335, op Oosteind dus, later werd dit Provincialeweg 120.

De bouw zou plaats moeten vinden ten behoeve van de vleeskeuringskring Oosterhout, Dongen en 's Gravenmoer. Logisch dus dat binnen die zelfde gemeenschappelijke regeling genoemde drie gemeenten eigenaar van het slachthuis werden.

Er waren nog meer problemen die een spoedige bouw in de weg stonden. Een slachthuis viel toen al onder de hinderwet, en ook toen werden er bezwaren ingediend. De bezwaarmakers waren A.G.J. Driesen en C. Lodewijks. Op 19 augustus 1924 konden zij in een hoorzitting hun bezwaren toelichten. De bezwaren werden overigens ongegrond verklaard zodat op 29 oktober 1924 door de Provincie de hinderwetvergunning werd afgegeven. Nu was het zover dat de aanbesteding kon plaatsvinden, zover ik heb kunnen nagaan was er maar een inschrijver m.n. aannemer P. de Grauw uit Oosterhout. Op 15 september 1924 vond de aanbesteding plaats en aannemer De Grauw mocht het slachthuis bouwen voor een bedrag van f 19.567,-. Voor de totale inrichting werd een offerte aangeboden tot een bedrag van f 2.570,-. De bouw kon dus beginnen. Interessant is misschien dat de buitenafmetingen 16,52 m bij 13,40 m waren. Los daarvan stond nog een hok voor het verzamelen van kadavers, dit hok staat er overigens nu nog (1995) en

doet dienst als garage. Los ervan stond ook nog een veestal daar werden de koeien ingezet in afwachting van de slachting. In mei 1926 werd het slachthuis opgeleverd en kon dus in functie gaan draaien. Het slachthuis had dus een regio functie voor Oosterhout, Dongen en 's-Gravenmoer. Het stond in feite onder beheer van de vleeskeuringskring met dezelfde gemeenten.

Het slachthuis van Oosteind

Bovenste rij; v.l.n.r. Rinus Rutters, Dorus Ligtvoet, René Oomen, Jan Braat, Kersten (keurmeester), Klaas v Riel en Nol oomen. Midden zittend; Karel Bol. Onderste rij; v.l.n.r. Tonnie Oomen, Andre Oomen, Jan Braat en Emanuel Oomen.

In de eerste plaats was het slachthuis bedoeld voor de noodslachtingen, verder konden er particuliere slagers gebruik van maken en het was een verzamelplaats voor kadavers uit deze regio. Het slachthuis moest ook ergens inkomsten vandaan halen, zo waren er tarieven voor het keurloon en slachthuisgebruik. Bij een raadsbesluit van b.v. 27 maart 1931 werden volgende tarieven gehanteerd: voor het keuren van een koe of paard f 5,-, ezel of varken f 2,50 en een schaap of geit f 1,-. Ik heb helaas weinig terug kunnen vinden over de aantallen die er werkelijk geslacht werden, zeker niet over de eerste 20 à 30 jaar. Wel heb ik kunnen lezen in een verslag van de vleeskeuringskring dat er in 1925 in Oosterhout 1453 huisslachtingen hebben plaatsgevonden, dus niet in het slachthuis maar aan huis geslacht.

Vanzelfsprekend werd er ook personeel aangesteld. Zo werden op 5 mei 1926 officieel de volgende personen aangesteld als verbonden aan het slachthuis c.q. vleeskeuringsdienst; als vleeskeurings-veearts Dr. J. Bouwman (de vader van onderwijzer Bouwman) voor een jaarsalaris van f 3.200,-, hij was verantwoordelijk voor het correct keuren van vee en vlees. Als eerste keurmeester werd aangesteld Dhr. H. van Stokkum, hij voerde de keuringen uit voor een jaarsalaris van f 2.200,-. Als eerste slager werd aangesteld Dhr. A. Rutten uit 's-Gravenmoer, hij kreeg f 13,- per week, voor dit bedrag moest hij 7 dagen per week en 24 uur per dag paraat zijn om de aangeboden noodslachtingen te doen. De slager die aan het slachthuis was verbonden moest ook elke dag de kadavers ophalen in de drie gemeenten.

Wat betreft die noodslachtingen het volgende: dit betrof dieren die ziek of gebrekkig waren en acuut geslacht moesten worden. Er waren dan 3 mogelijkheden van keuringsuitslag:

- a. Volledig goedgekeurd, dan kon het vlees gewoon verhandeld worden.
- b. Gedeeltelijk goedgekeurd of te wel goedgekeurd als vrijbank vlees, dat wil zeggen dat het vlees moest worden uitgepond. Het moest dan vanuit het slachthuis verkocht worden aan particulieren in porties van niet groter dan 5 kg. De prijs hiervoor was t.o.v. goedgekeurd vlees bijzonder laag. Het moge duidelijk zijn dat hiervoor vanuit de burgerij veel belangstelling was, vooral in de armoedige tijd tot in de vijftiger jaren. Vele tientallen mensen stonden dan in de rij om zo een goedkoop stukje vlees te kunnen kopen. Opvallend was het volgens slager J. Huijben dat er uit bepaalde delen van het gebied weinig noodslachtingen werden aangeboden, wat betekende dat daar meer illegaal geslacht werd, wat een strafbaar feit was.
- c. De derde keuringsuitslag was volledig afgekeurd, in dat geval ging het vlees met de kadavers mee naar het destructorbedrijf in Son, in vaktermen heette dat de koe ging de put in.

Na Dr. Bouwman werd Dr. Overbeek uit Dongen aangesteld als verantwoordelijk keuringsdierenarts. Keurmeester Van Stokkum werd opgevolgd door Dhr. Michielse, meerdere namen heb ik niet kunnen vinden. Na slager Rutten kwam slager Vingerhoeds en die werd weer opgevolgd door J. Huijben uit Dongevaart, die deze functie overigens samen deed met zijn neef Jac. Huijben eveneens uit Dongevaart. J. Huijben was tot de sluiting aan het slachthuis verbonden, daarnaast deed hij ook veel huisslachtingen, wie kent hem daar op Oosteind niet van? Pas in 1994 is

hij hiermee definitief gestopt, waarmee hij een periode van 55 jaar slager zijn afsloot. De aan het slachthuis verbonden slagers, slachtten er ook wel voor zichzelf, andere particuliere slagers maakten er weinig gebruik van. Er werd wel geslacht door slagers annex vleesgrossiers. Zo is er een contract uit 1966 bekend van vleesgrossier Kouwenberg uit Breda, deze had een contract voor 1300 slachtingen per jaar met een minimum van 1000 stuks. De opbrengst van dit contract werd begroot op 1000 x f 9,- keurloon en 1000 x f 12,50 slachthuis gebruik. Na Kouwenberg is deze activiteit overgenomen door grossier De Jong uit Dongen. Als laatste werd dit ook nog gedaan door de welbekende veehandelaar Toon Hoymaaiers uit Oosterhout.

Reeds in 1966 valt in de krant te lezen dat de vleeskeuringsdienst kring Oosterhout zal worden opgeheven. Door de drie betrokken gemeenten wordt hiertegen ernstig bezwaar gemaakt, dit zou ook het einde kunnen betekenen voor het slachthuis. De Oosterhoutse slagers daarentegen zijn wel voor de opheffing van deze keuringsdienst.

In het slachthuis

V.l.n.r. Nol Oomen, Flip v.d. Elshout, Cees v.d. Avort, Bart Put en Cees Otjes.

Dit komt om dat veel Oosterhoutse slagers hun vlees betrekken van grossiers buiten de keuringskring Oosterhout, het gevolg hiervan is dat goedgekeurd vlees uit Breda herkeurd moest worden voor het in Oosterhout verkocht mocht worden, conclusie twee keer keuringskosten voor hetzelfde vlees en dat vonden de Oosterhoutse slagers van de gekke. Ondanks de dreiging van de sluiting werd in 1967 toch nog voor f 11.000,- gespendeerd om het slachthuis wat op te knappen, vooral om de stankoverlast te beperken en verbetering van het laboratorium en de kantine.

Met de hele procedure van bezwaar heeft Oosterhout wel weten te bereiken dat de definitieve opheffing van de keuringsdienst pas plaats vond per 1 januari 1973. Oosterhout ging toen naar de keuringskring Breda, Dongen en 's-Gravenmoer naar de keuringskring Tilburg. De nieuwe keuringskringen kregen wel de verplichting om de wachtgelden voor de ontslagen personeelsleden te betalen.

Met goedvinden van de gemeente Dongen en 's-Gravenmoer werd op 19 april 1974 middels een publieke veiling in café De Beurs, door de gemeente Oosterhout het slachthuis verkocht aan ene Dhr. van der Kooi. Volgens J. Huijben voor een bedrag van f 120.000,- Ik heb dit niet op waarheid kunnen toetsen. De publieke verkoop stond onder leiding van notaris Stoetzer. Zo eindigt het verhaal en het bestaan van het Oosteindse slachthuis.

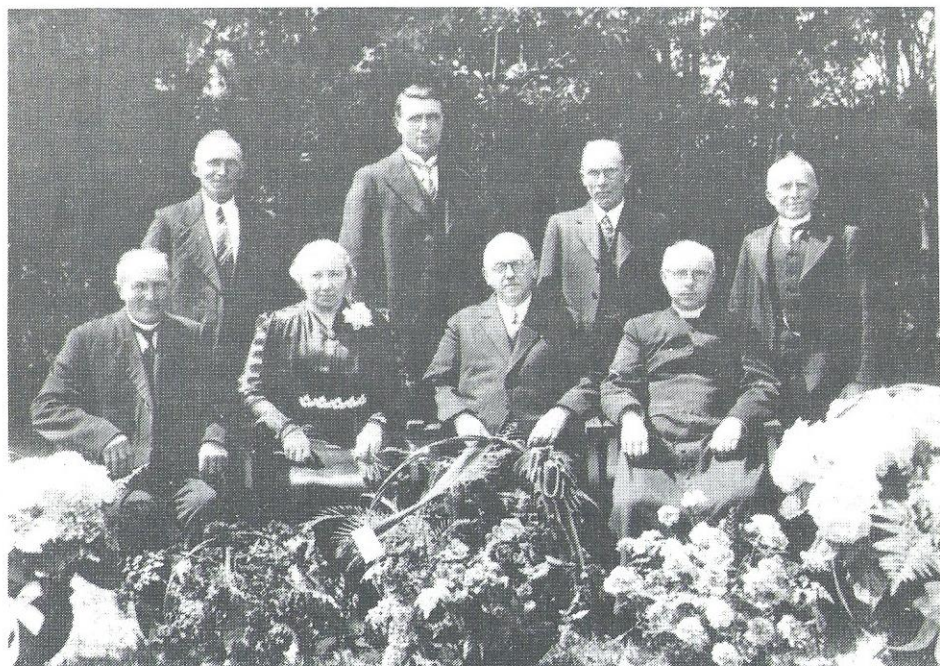
C. Gabriëls.

DE MELKFABRIEK TOEN EN NU.

De Coöperatieve Zuivelfabriek "De Eendracht" werd in 1899 opgericht met zestig leden. De oprichters waren Cornelis Oomen (eerste voorzitter), Arnoldus Timmermans, Adriaan Klijs en Piet Driessen. Tegelijkertijd verscheen er zes kilometer verderop in Oosterhout ook een Coöperatieve Zuivelfabriek.

De reden daarvan was, dat de boeren van Oosteind en Oosterhout het niet eens konden worden over de plaats van vestiging. Het gevolg was dat beide dorpen hun eigen fabriek kregen.

De eerste directeur in Oosteind was Jules v.d. Vleugel die tot 1941 bleef. Daar kwam verandering in toen P. de Bekker in 1942 tot directeur werd benoemd. Hij zocht contact met z'n collega A. van Oirschot in Oosterhout. Die ontmoeting resulteerde in 1943 tot een fusie.

Bestuur vande zuivelfabriek "De Eendracht".

Staande v.l.n.r. G.Oomen, L. Claassen, C. Rombouts en C Bossers.

Zittend v.l.n.r. P.Oomen, mevr. Clara v.d. Vleugel-Rubbens, directeur Jelle v.d. Vleugel en pastoor V. Genk.

Opnieuw konden beide partijen het niet eens worden, nu ging het over de kwestie welke fabriek zou blijven draaien en welke fabriek dicht moest. Een commissie van drie wijze mannen, bestaande uit zuivelconsulent Foster, bouwkundige Kramer en De Grijs van de zuiveltechnische dienst

uit Utrecht, moest een beslissing brengen. Zij kozen voor Oosteind en de 76-jarige directeur Van Oirschot uit Oosterhout ging met pensioen. Hij had nog steeds doorgewerkt, omdat totdan voor hem geen pensioen was geregeld.

Uit de twee besturen werd een nieuw bestuur geformeerd, onder voorzitterschap van Louis Claasen. Direct na de fusie in 1943 werden plannen gemaakt voor verbouwingen, maar die konden pas na de oorlog worden uitgevoerd. De eerste verbouwing vond in 1947 plaats. Van de maalderij die bij de melkfabriek hoorde, werd een melkinrichting gemaakt. Later werd een lopende band, met acht bochten, voor het vullen, laden en lossen van de flessen, aangelegd. Het personeelsbestand groeide gestaag, van twintig mensen in 1943, tot zestig in 1973 inclusief venters. Wat de melkaanvoer betreft, die groeide van drie miljoen kilogram in 1942, tot veertig miljoen kilogram in 1973.

Directeur De Bekker heeft zich tijdens zijn loopbaan sterk gemaakt voor het welzijn van de boeren en hun vee. Enkele voorbeelden: Heel apart was een gascel op het fabrieksterrein, waar koeien en ook wel paarden gingen voor behandeling tegen schurft. De kop van de dieren stak buiten de cel en werd met zeildoek afgeschermd. Een ander voorbeeld is de operatiekamer die zij in een leegstaand lokaaltje hebben ingericht. Daarin verzorgden veeartsen zogenaemde scherpopoperaties en ook wel keizersneden bij drachtige koeien. Die situatie heeft ongeveer zeven jaar geduurd.

In de zestiger jaren kwam er een samenwerkingsverband tot stand tussen de fabrieken van Breda, Baarle Nassau en Oosteind. Daarbij werd overeen gekomen dat alle aangesloten boeren dezelfde melkprijs uitbetaald zouden krijgen. De gezamenlijke melkaanvoer bedroeg honderd miljoen kilogram. In dezelfde tijd kreeg een aantal boeren op Oosteind belangstelling voor melktanks. Er gingen 65 belangstellenden kijken bij boeren in Groningen, die al melktanks op hun bedrijf hadden. In 1966 kregen zestien boeren op Oosteind een melktank, en de melk van die boeren ging rechtstreeks naar Martinus in Breda. Dat was

het beging van het eind voor de melkfabriek op Oosteind, want tien jaar later hadden alle boeren van Oosteind een melktank. Martinus in Breda ging in 1975 op in de Campina te Eindhoven.

In 1976 werd de fabriek gesloten. In de voormalige zuivelfabriek zetelt sindsdien het Postduivencentrum voor Midden-Brabant. Er staan meerdere vrachtwagens gestald, die in het weekend, van april tot september, vele duizenden duiven vervoeren naar plaatsen in zuidelijke streken. Dit is een stukje geschiedenis van de voormalige coöperatieve zuivelfabriek "De Eendracht" te Oosteind.

A. Luykx-Bastiaansen.

Ansichtkaart melkfabriek "De Eendracht" te Oosteind

PAKHUIS N.C.B. OOSTEIND.

Ieder jaar geeft de Heemkundegroep "Ulendonc" een boekje uit met gegevens van Oosteind. Dit jaar is mijn onderwerp "Pakhuis N.C.B. Oosteind"

Het is op 7 januari 1907 dat in Oosteind de Rooms Katholieken Boeren en Tuindersbond werd opgericht -R.K.B.B.- In overleg met het bestuur van de melkfabriek en de R.K.B.B. is er besloten een pakhuis te bouwen, dat in hoofdzaak dient voor het opslaan van grote partijen kunstmest. Immers bij aankoop van een grote partij is de prijs lager. Bovendien zou de boer zelf zijn bestelling af kunnen halen, dat betekend geen bijkomende vervoerskosten. De directeur van de melkfabriek Jelle van de Vleugel die erg vooruitstrevend was, zag dit wel zitten. Hij vroeg bij de gemeente Oosterhout een bouwvergunning aan voor een pakhuis. "t Zou op het terrein van de melkfabriek gebouwd kunnen worden. Op 28 september 1922 kreeg hij de bouwvergunning, zodat in het voorjaar van 1923 van het gebouw gebruik kon worden gemaakt. Het gebouw bleef eigendom van de melkfabriek en de N.C.B. kon het huren.

Het boerenbond pakhuis gebouwd in 1922

Het werd in een mooie stijl gebouwd, de rechterzijde had een verhoging van ± 1.20 m, en links een gelijkvloerse ruimte waar de wagens binnen gereden konden worden (zie foto). 't Verhoogde gedeelte diende als kantoortje en als opslag voor wat compacter materiaal. Het lage gedeelte was o.a. opslag voor losse kali, dat met de tram werd aangevoerd vanuit Veghel, via Tilburg naar Oosteind. Bij verkoop werd de kali in zakken geschept en met de bascule afgewogen. Ook slakkenmeel werd met de tram aangevoerd, dit waren zakken van 100 kg. Dit alles was pure handwerk.

Bij bakker Johannes v.d. Biggelaar-v.d. Noort lag een extra tramwissel van de tramrails (zie foto). Hier werd de volle wagon terug op de extra wissel geduwd, afgepikt en de tram reed weer verder richting Oosterhout. Zo'n volle wagon was meestal 10 ton, die met de hand gelost moest worden, een zwaar karwei. Een paard werd voor de wagon gespannen en die bracht het over de rails naar het pakhuis. Het waren Adrianus van Gool en Frans Jespers die er voor zorgden dat hij snel gelost werd. Het was Adrianus Bogers, 'n vaste hulp op de boerderij van Frans Jespers, die geweldig sterk was, en het niet erg vond om even mee te helpen lossen. Als de wagon gelost was bracht een aangespannen paard hem over de rails richting Café Laurijssen, waar ook een extra wissel lag. De terugkerende tram pikte daar de wagon weer op. Dit alles had natuurlijk niet "iedere" week plaats.

De tramwissel bij Johannes v.d. Biggelaar

In de jaren 1925 tot 1935 werden er praktisch op iedere boerderij kippen gehouden. Het was in die jaren dat er tientallen aanvragen bij de gemeente binnenkwamen om een kippenhok te mogen bouwen. Veel eieren werden ook in het pakhuis aangevoerd, de Boerenbond zorgde voor de aflevering aan de Bredasche eiermijn. Maar eerst werden ze gewogen en op maat geselecteerd en dan in speciale eierkisten verpakt. De prijs was erg laag 2 à 3 cent.

Adrianus Claassen was voorzitter en secretaris met Adrianus van Gool. Toen Adrianus Claassen trouwde en naar Stampersgat verhuisde nam Goof v.d. Heykant het over. Tot 1950 heeft het pakhuis dienst gedaan.

De melkfabriek van Oosterhout was gesloten, de melk ging naar Oosteind om daar verder verwerkt te worden. De melkfabriek aan de Zandheuvel was nu overbodig. Deze fabriek werd nu in gebruik genomen als het pakhuis van de Boerenbond voor Oosterhout en Oosteind samen. Het was in 1950 dat Jan Jaspers uit Oosteind werd aangesteld als zaakvoerder van het pakhuis in Oosterhout, de vroegere melkfabriek.

Het pakhuis in Oosteind heeft even geen dienst gedaan. Maar al spoedig gaf het bestuur van de melkfabriek er de voorkeur aan om er twee woningen van te maken. toen ze klaar waren kreeg het personeel van de melkfabriek de voorkeur om ze te huren. Het waren Bernard Broenink Arendsen en Wim de Wit v. Leysen die de woningen betrokken. Later heeft het bestuur van de melkfabriek de huizen verkocht.

Thans woont er Fam. Vlist op Provincialeweg 155 en de fam. H.J. Voesenek op Provincialeweg 155a.

'k Hoop dat je na dit te hebben gelezen, enig inzicht hebt gekregen van het ontstaan en weggaan van het : "Pakhuis N.C.B. Oosteind".

J. Schoenmakers-Oomen.

DE HAVEN AAN DE GROENENDIJK.

Enkele van onze oudste dorpsbewoners herinneren zich nog dat de Groenendijkse haven vol lag met schepen. Ruim 250 jaar is de Groenendijkse haven een plaats geweest van levendige bedrijvigheid. In Dagblad De Stem van 9 mei 1981 wordt melding gemaakt van het dichtschuiven van de laatste watergang van wat eens de Groenendijkse haven was. Dit in het kader van de ruilverkaveling.

Het belang van de Groenendijkse haven was niet zozeer een zaak voor Oosterhout maar meer voor Dongen. Dongen was in die tijd niet makkelijk te bereiken. Er waren geen behoorlijke aan- en afvoerwegen via het water. Van de rivier de Donge kwam men slechts tot aan 's Gravenmoer. Via de Dongevaart kon men wel goederen per schip aanvoeren tot Dongevaart, maar van Dongevaart naar Dongen bleef een bezwaarlijke afstand. In de natte jaargetijden waren de toen nog onverharde wegen, meestal nog vol kuilen en gaten, door de modder nauwelijks begaanbaar.

Ook moet er een losplaats bestaan hebben in die tijd bij het Borstlappenveer. Van hieruit ging het dan met paard en kar via de Groenendijk naar Dongen. Doch ook deze route was moeilijk begaanbaar in de winter. Er kwam nog bij dat de Groenendijk door de hoge vloed dikwijls onder water stond en ook hierdoor de weg in een modderpoel veranderde.

Voor de inwoners van Dongen zorgden deze ongemakken voor een enorme schade. Nog nijpender werd dit doordat in het rampjaar 1672 een groot deel van Dongen door de Franse troepen werd geplunderd en plat gebrand. Voor herstel en wederopbouw waren grote hoeveelheden bouwmaterialen zoals: hout, stenen, plavuizen, stro, riet en o.a. dakpannen nodig. Daarom voelden Schout en Schepenen van Dongen wel voor de aanleg van een vaart langs de voet van de Groenendijk. Hierdoor hoefde men dan geen gebruik meer van de weg te maken en konden de aangevoerde goederen een stuk dichterbij worden gebracht.

Voor het graven van deze vaart moest wel van de eigenaren van de grond, gelegen tussen de Groenendijk en de rivier de Donge, toestemming worden verleend. Deze eigenaren waren zeer welwillend en zegden toe "Uijt genegentheit ende begeerte" aan het dorpsbestuur van Dongen om aan de oostzijde van de Groenendijk een vaart te mogen laten graven van 20 voet breed. Al wordt het daardoor voor de gebruikers van de aan de geplande vaart grenzende gronden onmogelijk om via de Groenendijk

toegang of uitweg te houden, toch stemmen zij er in toe, dat het bestuur van Dongen ten behoeve van de inwoners van hun dorp, dat werk zullen laten uitvoeren. Zelfs wordt door hen geen vergoeding geëist voor de grond die op deze wijze voor hen verloren raakt. Ook mag het dorpsbestuur van Dongen naast de te graven vaart een losplaats aanleggen alsmede een weg op de kade. De gronden die hierdoor voor de aanliggende grondeigenaren verloren gaat moet wel worden betaald. De kosten zijn hetzelfde als die men daar normaal voor de grond betaalde. Er worden ook goede onderlinge afspraken gemaakt dat zij elkaar het recht van uitweg en doorgang verlenen, zodat in de toekomst via de Dongendijk toegang tot de gronden mogelijk wordt. Hier worden wel enige verplichtingen aan toegevoegd zoals: Koeien en paarden over de uitweg leiden en niet drijven om te voorkomen dat de koeien en paarden dan schade zouden kunnen toebrengen aan andermans grond of gewas. Tenslotte wordt bedongen, dat de eigenaren van de grond hun gewassen groeiend op hun landen via de vaart zullen mogen opvletten, zonder dat daar enig vaargeld voor hoeft te worden betaald. Een officiële akte van al deze toezeggingen en afspraken wordt opgemaakt en door ongeveer zestig personen ondertekend (*). Met deze akte dient de magistraat van Dongen een rekest in bij de Nassause Domeinraad. Dit is nodig omdat het betreffende grondgebied waarbinnen de haven aangelegd moet worden, deel uitmaakt van de Nassause Domeinen.

De Groenendijkse haven ca. 1920

Op 30 april 1675 verleent Prins Willen Hendrik van Oranje Nassau octrooi aan de magistraat van Dongen, om de vaart te mogen aanleggen. In het octrooi wordt vrij nauwkeurig aangegeven waar en hoe de haven moet worden aangelegd. Ook de lengte van de vaart, te beginnen vanaf de Donge tot aan de weg van de Hoge Akker, wordt in het octrooi vastgelegd. Verder mag er langs de vaart een trekweg worden aangelegd en aan het eind een loskade. Het octrooi komt bijna geheel met de tekst overeen waarin de grondeigenaren met het dorpsbestuur afspraken hebben gemaakt over verkrijging van de daarvoor benodigde gronden. Verder wordt er in het octrooi aangegeven welke middelen het dorpsbestuur kan nemen om niet alleen de vaart aan te leggen maar ze ook te onderhouden. Het betreft voornamelijk de tarieven voor het heffen van havengeld.

Hier een opsomming van tarieven die daarvoor zullen gelden:

- Elke geubel die invaart of uitvaart in de haven, moet eens per jaar 20 stuivers betalen. Grotere en kleinere vaartuigen betalen naar evenredigheid. Gedurende het hele verdere jaar heeft het vaartuig dan vrije toegang tot de haven.
- De schipper, aakleiders of veerlieden van elk geladen vaartuig zal 20 stuivers daarvoor moeten betalen.
- Voor elke door een paard getrokken kar die in de haven wordt gelost of geladen, moet één stuiver en twee oort worden betaald. Wanneer de lading zuivere handelswaar betreft, dan geldt een dubbel tarief.
- Iedere persoon of voor elk paard of elke koe die de haven aandoet, wordt een oort stuiver in rekening gebracht. De bovenstaande tarieven gelden voor iedereen en voor alles, op welke plaats in de haven ook gelost of bevracht wordt.
- Zij die goederen, langer dan drie dagen, op de loswal laten liggen, moeten voor elke karrevracht één stuiver per dag betalen. Is een lading na dertig dagen nog niet afgevoerd, dan wordt de lading verbeurd verklaard. De betreffende goederen zullen dan zonder enige rechtspleging ten behoeve van de haven worden verkocht.
- Zij die proberen om de betaling van het havengeld te ontduiken, verbeuren per keer 60 gulden. Van dit geld is één derde bestemd voor het onderhoud van de haven, één derde komt ten goede aan de schout, die de overtreder "inrekent", en één derde deel is bestemd voor de aangever. Het havengeld dient vooraf betaald te worden.

Ook wordt verder in het octrooi aangegeven de bepalingen ter bescherming van de haven.

- Elke schipper van geubel, aak, pleit of schuit moet voor hij de haven binnenvaart de zeilen strijken, terwijl bij het uitvaren van de haven niet eerder een zeil gehesen mag worden, dan wanneer het vaartuig de rivier de Donge opvaart. Overtreding van deze regel wordt beboet met een bedrag van 12 gulden per keer

Tenslotte besluit het octrooi met nog twee bepalingen, die niet direct het havengeld aangaan, waar het tariefstelling betreft.

- De grondeigenaren, die tot dan toe onderhoudsplicht hebben ten aanzien van de Groenendijk, worden van deze plicht ontslagen. Wel worden zij schouwplichtig, d.w.z. onderhoudsplichtig voor de nieuwe uitweg de Dongendijk.
- De Domeinraad houdt zich het recht voor om de heffing van de voornoemde havengelden toe te eigenen aan de domeinen, zonder dat daar enige tegenspraak in gegeven kan worden. Wel verplicht de domeinraad zich om de kosten, die tot dan toe aan de haven zijn gemaakt, te vergoeden.

Wanneer het octrooi op 30 april 1675 door Prins Willem Hendrik van Oranje Nassau wordt verleend voor het aanleggen van de vaart met kade, maakt het bestuur van Oosterhout bezwaar. Omdat men niet blij is met een haven voor Dongen op Oosterhouts grondgebied probeert men de zaak dwars te zitten. Een van die bezwaren is dat men bezwaar maakt tegen de aanbesteding van Dongen op Oosterhouts grondgebied. Verder is men bang voor al te grote schade aan de aanliggende landerijen door het graven van de vaart.

Doch het bestuur van Dongen laat zich er niet door ontmoedigen en begon met de werkzaamheden. Het rekest dat ondertussen door Oosterhout op 28 mei 1675 was ingediend aan de Edel Mogende Heren van Raad en Rekening van Zijne Hoogheid beval het Dongense gemeente bestuur onmiddellijk de werkzaamheden op te schorten. De Dongenaren legden gehoorzaam het werk neer. Des te ijverig echter zetten zij zich aan het schrijven van een reactie op het Oosterhouts rekest. In plaats van een weerwoord op de Oosterhoutse argumenten op te stellen nodigden zij de Heren van de Raad en Rekening uit om ter plaatse de zaak te komen beoordelen.

In dit schrijven van 2 juli 1675 (**) bepleitten de bestuurders van Dongen, dat met het schrijven van replieken en duplieken enzovoort onnodig veel tijd verspild zou worden. Daarom weerlegden zij het

Oosterhoutse Rekest "vervult met abusieve ingrediënten" niet, maar verzochten zij de Raad om bij gelegenheid van de aanstaande verpachtingen van de tienden, als er toch afgevaardigden van de Raad in eigen persoon aanwezig zullen zijn, om dan ter plaatse aan de Groenendijk de partijen te aanhoren, de situatie in ogenschouw te nemen en vervolgens te besluiten naar bevinding van zaken. In hun rekest hadden die van Oosterhout immers ook te kennen gegeven, dat zij ter plaatse gewichtige argumenten konden aangeven, die tegen de aanleg van de haven spraken.

De griffier van de Raad, Buijsero, werd persoonlijk naar de verpachting van de tienden afgevaardigd. Buijsero was zo welwillend, om ter plaatse de situatie te gaan beoordelen. De "gewichtige" argumenten die het Oosterhouts bestuur beweerde te kunnen aanduiden, bleken er bij het bezoek van de griffier Buijsero niet te zijn. In een nieuw rekest bood Dongen aan, de schade die eventueel zou worden aangericht aan de gronden van de aanliggende eigenaren te vergoeden.

Na het bezoek van de griffier Buijsero en het opnieuw ingediende rekest, stemden de Heren van de Raad op 12 maart 1676 met dit verzoek in, waarbij zij wel het aanbod om eventuele aangerichte schade te vergoeden, in hun beschikking overnamen en daarmee verplicht stelden. Zo kon definitief het werk beginnen.

Door de grote bedrijvigheid in de haven waren er een vijftal cafés waarin schippers hun borreltje dronken. 's Zondags bezochten ook veel boeren de cafés om er hun vertier te zoeken. In de drukke tijd moeten er rijen schepen hebben gelegen om de haven aan te doen. De drukste jaren zijn geweest van 1872 tot 1902. In deze periode heeft er nabij de Groenendijkse haven een suikerfabriek gestaan. De bieten en de steenkool werden door talloze schepen aangevoerd. Suiker, pulp en schuimaarde werden afgevoerd.

In het verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Oosterhout uit het jaar 1895 is een opgaaf van schepen die in dat jaar de haven in- en uitvoeren.

Met het sluiten van de suikerfabriek in 1902 werd het ineens veel rustiger in de haven. Ook worden met de stoomtram, die sinds 1881 vanuit Breda - Oosterhout - Oosteind en Dongen reed, vele goederen vervoerd. Helemaal was het gedaan met de haven door het graven van het Wilhelminakanaal 1914 -1916.

Uit de opgaaf van den Havenmeester te Groenendijk, ontleenen wij het volgende :

INVOER :

32 schepen met schors	2000 ton.
935 » » suikerbieten	37320 »
8 » » hooi en toemaaat	400 »
23 » » kalk en metselsteenen	1340 »
12 » » riet	460 »
34 » » mestspecie	380 »
43 » » steenkolen	3870 »
4 » » gezaagde houtwaren	240 »
32 beurtschepen op Rotterdam	1600 »
1123 schepen	inhoud 37610 ton.

UITVOER :

28 schepen met suiker	1680 ton.
226 » » pulp	4520 »
34 » » schuimaarde	680 »
4 » » pakhooi	180 »
12 » » masthout	360 »
32 beurtschepen op Rotterdam	1600 »
336 schepen	inhoud 9020 ton.

Het totaal der schepen dat in 1895 de Groenendijksche Haven bezocht is 1459 schepen met 46630 ton tegen 1327 schepen met 33956 in 1894.

Wie nu langs de Groenendijk richting de rivier de Donge gaat ziet niets meer dat herinnert aan wat eens een plaats was vol leven en bedrijvigheid. Wat nog rest zijn de huizen die rond de haven zijn gebouwd en de plaats markeren van de eens zo levendige Groenendijkse haven in Oosteind.

J. Sibon

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- * : Oud administratief Dongen, inv. no. 129.
 - ** : Gemeentearchief Dongen, inv. no. 1348.
- De Wazerweijen no. 11 en 13, uitgaven Heemkunde Dongen. Oosteind in vroeger dagen, A. Minjon.

DE SUIKERFABRIEK NABIJ DE GROENENDIJKSE HAVEN.

Rond 1858 brak voor de Nederlandse akkerbouw een nieuw tijdperk aan. De suikerbiet diende zich aan als nieuw gewas. Tot dan toe was de meekrap een belangrijk landbouwgewas; uit de wortels bereidde men een rode kleurstof die gebruikt werd voor het kleuren van textiel en vooral werd uitgevoerd naar Vlaanderen en Engeland. Doordat synthetische verfstoffen op de markt kwamen ontstond er minder behoefte aan de verbouw van meekrap. Ook de verbouw van raapolie liep snel terug doordat petroleum hier de vervanger van werd.

Dus zoals gezegd begon men op grote schaal met het verbouwen van suikerbieten. De meeste suikerfabrieken waren geconcentreerd in West-Brabant. De eerste beetwortel-suikerfabriek in ons land werd gesticht in 1858 te Zevenbergen. In de periode na 1860 ontstonden er alleen al in West-Brabant, waar de bietenteelt zich voornamelijk had geconcentreerd, zo'n twintig suikerfabrieken.

*Het lossen van de bieten bij
de suikerfabriek nabij
de Groenendijkse Haven.*

Een van die suikerfabrieken was die aan de Groenendijk. De oprichting vond plaats op 12 mei 1871 onder de naam "Van Campenhout & Compagnie". De suikerfabriek zou een der grootsten worden van ons land. Ten westen van de Groenendijkse haven werd ze gebouwd. Via een insteekhaven, met een lengte van 250 meter, die haaks was aangelegd op de Groenendijkse

haven, konden de suikerbieten tot voor de "deur" worden aangevoerd. De meeste bieten werden over het water aangevoerd.

Gedurende de bietencampagne was het zeer druk bij de fabriek en in de haven. Veel campagne-arbeiders kwamen van overal, zelfs uit België. In 1874 werkten er tijdens vier maanden durende campagne 300 arbeidskrachten, hiervan waren 125 vrouwen en meisjes. In de fabriek waren negen stoommachines die de benodigde energie leverde voor het machinepark.

Na het overlijden van Van Campenhout werd de suikerfabriek met alle toebehoren op 5 januari 1886 openbaar verkocht. De nieuwe eigenaar werd voor f 86.000,- J. Bressers uit Dongen. Tot directeur werd benoemd Henri D.J. Rogier. Onder zijn leiding werd de suikerfabriek aanzienlijk uitgebreid. Rogier wist ook de moeilijkheden, die zich in de loop der jaren voordeden met de bietenlevering, te overwinnen, zodat de fabriek steeds over voldoende grondstoffen kon beschikken.

Doordat er nog al eens conflicten waren tussen de suikerfabriek en de gemeente Dongen over de onderhoudstoestand van de Groenendijkse haven verzocht Rogier op 14 augustus 1893 om als noodmaatregel op de westelijke kade een tijdelijke smalspoorlijn aan te mogen leggen, "teneinde eventueel vastrakende schepen te kunnen lichten en de beetwortelen met daarvoor bestemde wagentjes over de rails naar de fabriek te vervoeren." De gemeente Dongen verleende hier toestemming voor op voorwaarde dat de rails na de beëindiging van de bietencampagne zouden worden afgebroken. De fabriek liet de rails echter liggen, wat weer een conflict met de gemeente opleverde. Ook het bestuur van de Willemspolder liet weten geen prijs te stellen op het steeds opbreken en aanleggen van de rails, gezien daarmee gepaardgaand gegraveerd in hun waterkering. Doch op 3 juli 1894 gaf Dongen toestemming om de rails te laten liggen op "voorwaarde dat overdag noch 's nachts geen wagentjes ongebruikt op de rails zouden blijven staan".

Twee jaar later bezocht directeur Rogier waarschijnlijk de industrietoonstelling in Berlijn. De firma Orenstein & Koppel demonstreerde hier een elektrische smalspoorlijn. Daar de transportproblemen het voortbestaan van de fabriek ernstig in gevaar bracht, greep hij deze kans aan om door aanleg van een elektrische smalspoorlijn zo deze problemen definitief op te lossen. Op 8 maart 1897 vroeg Rogier het polderbestuur toestemming de smalspoorlijn aan te mogen leggen. De toestemming werd verleend. Met de aanleg werd zo snel mogelijk begonnen, want met het ingaan van de bietencampagne 1897 was de lijn gereed. Om op

volle capaciteit te kunnen draaien, moest per dag in zeven bedrijfsuren 175 ton bieten per trein van de Dongehaven naar de fabriek worden vervoerd. Daarnaast werden ook nog bieten per schip naar de fabriekshaven vervoerd.

De capaciteit van de spoorlijn werd tot het uiterste benut en dit gebeurde als volgt: onmiddellijk na aankomst van een uit twaalf wagens bestaande vol beladen trein bij de fabriek werden de bieten in de spoorgoot gelost. De locomotief liep ondertussen om, zodat de lege trein onmiddellijk weer kon vertrekken. Aan het haveneindpunt was inmiddels een tweede trein van twaalf wagens beladen die door de locomotief en passant, met achterlating van de lege trein, zover mogelijk werd teruggedrukt. Daarna kon via een omloopspoor meteen weer met de volgeladen wagens worden vertrokken. Er was ook nog af en toe retourvracht in de vorm van klei die bij het wassen van de bieten afkwam. Deze werd gebruikt om het terrein bij de Dongekade op te hogen.

Officieel Gedeelte.

Bekondmaking.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Oosterhout, Gezien het adres van J. F. FRANKEN, directeur der Beetwortelsuikerfabriek „Groenendijk“ alhier, verzoekende vergunning tot het plaatsen van een vijfde stoomketel in voornoemde fabriek staande binnen deze gemeente aan den wijk A. No. 4, kadastraal bekend onder sectie D. No. 893;

Gelet op de wet van den 2 Juni 1875, (Staatsblad No. 95), tot regeling van het toezicht bij het oprichten van inrichtingen welke gevaar, schade of hinder zouden kunnen veroorzaken.

Brengen het door den adressant gedane verzoek ter algemeene kennis, met bericht, dat het daartoe strekkend verzoekschrift met de bijlagen, bedoeld in artikel 5 der voorschreven wet, op de secretarie der gemeente ter kennisgeving is ter visie gelegd en dat op den 14n dag na de dagteekening dezer, zijnde Vrijdag den 29 Aug. 1890, door Burgemeester en Wethouders, des middags te 12 uren, op het gemeentehuis eene zitting zal worden gehouden, ten einde gelegenheid te geven, om bezwaren tegen het plaatsen van voorschreven stoomketel mondeling of schriftelijk in te brengen.

Zullende deze worden aangeplakt op het perceel voor de plaatsing van den Stoomketel bestemd.

Oosterhout, 15 Augustus 1890.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

F. M. GESCHER, Burgemeester.

SMEETS, Secretaris.

Vijf campagnes heeft de lijn dienst gedaan. Doch ook de aanleg van deze elektrische smalspoorlijn heeft de sluiting van de fabriek uiteindelijk niet tegen kunnen houden. Mede oorzaak was ook dat de bietenteelt zich steeds meer naar het westen, met name de Zuid-Hollandse eilanden, ging verplaatsen. Hierdoor werd ook de locatie van de suikerfabriek aan de Groenendijk steeds ongunstiger.

De zeer bekwame directeur Henri Rogier heeft dit duidelijk ingezien. In 1901 fuseerde de fabriek met de suikerfabriek "Jansen, van Weel, Smit & Co" uit Roosendaal. Op 31 december 1901 werd het particuliere bedrijf omgezet in een N.V., de Naamloze Vennootschap "Beetwortelsuikerfabriek Groenendijk".

Het doel van deze financiële manoeuvre werd spoedig duidelijk. Aan het eind van de bietencampagne 1901/1902 werd de fabriek voorgoed stilgelegd en het vrijgekomen kapitaal aangewend voor de oprichting van de N.V. Zuidhollandsche Beetwortelsuikerfabriek te Oud-Beijerland. In tegenstelling tot de suikerfabriek aan de Groenendijk beschikte men hier over uitstekende transportverbindingen.

Zo was er dus een eind gekomen aan het bestaan van de suikerfabriek aan de Groenendijk. De gebouwen en installaties van de suikerfabriek Groenendijk werden in september 1905 openbaar verkocht. De fabriek werd gesloopt. Niets ter plaatse herinnert nog aan deze voor Oosteind zo levendige periode aan de Groenendijkse haven. Wat rest zijn slechts enkel archiefstukken en een paar foto's.

J. Sibon.

Geraadpleegde literatuur:

- Oud nieuws, 1987 nr. 22 Oudheidkundige Kring "Zevenbergen".
- Op de rails, nr. 9 september 1985.
- A. Minjon, Oosteind in vroeger dagen.

DE HISTORIE VAN DE MOLEN.

Gaarne wil ondergetekende de geschiedenis van de molen in beeld brengen. Ook onze monumentale kerk St.Jan komt in dit verhaal even aan de orde, als u het mij toestaat. Wellicht hebt u wel eens een fietstocht door ons fraaie lintdorp Oosteind gemaakt.

Na drie maanden overlast, is dan toch een einde gekomen aan de renovatie van de Provincialeweg. Het is nog even wennen aan de verkeersdrempels.

Met de komst van het dorpsplein, het planten van een lindeboom en het plaatsen van een plaquette ter nagedachtenis aan de 50-jarige bevrijding en eerbetoon aan hen die voor onze vrijheid het leven lieten, is het imago van ons dorp in waarde gestegen. Als je vanuit Raamsdonk, via de Rijdsdijk de Provincialeweg nadert ziet men in de verte het silhouet van de molenromp en onze mooie gerestaureerde kerk St.Jan.

In 1992 werd het startsein gegeven voor de omvangrijke restauratie van onze kerk met de slogan "Mensen van Oosteind, houdt uw kerk overeind". Deze slogan heeft de boot niet gemist. Vele vrijwilligers hebben hun diensten aangeboden, waarvoor hulde en dank! In dit verband mogen de namen van Pastor Gerritsen en André den Draak zeker niet onvermeld blijven voor de historie van Oosteind.

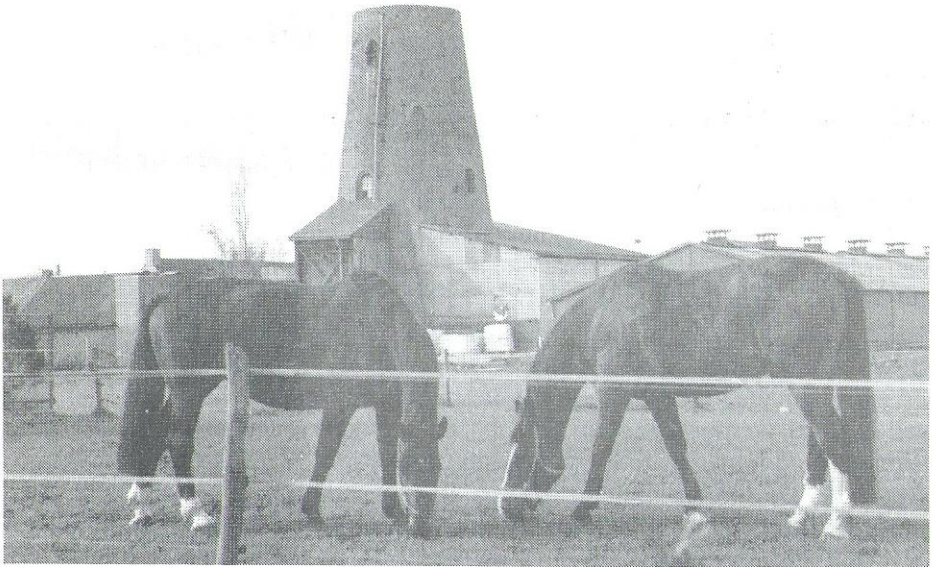

Foto Oosteindse molen 1995. Nora Kruij-Boerdam.

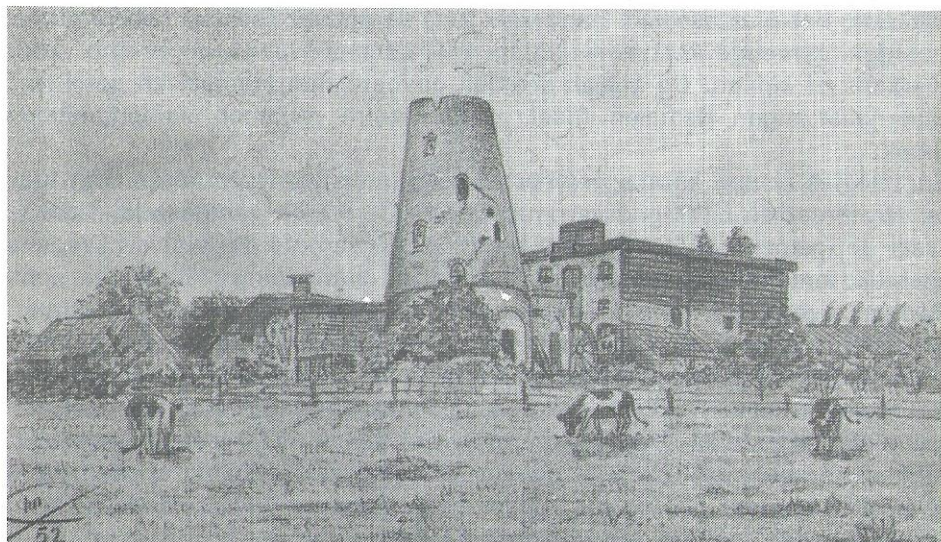
Onze St.Janskerk is gesticht in het jaar 1852, korte tijd nadat de wet op de kerkelijke hiërarchie was hersteld. De molen van Oosteind is gebouwd in het jaar 1890. Op 22 januari 1890 diende J.M. Teurlings, afkomstig uit Tilburg, bij de gemeente Oosterhout een aanvraag in om op het Oosteind een wind, graan- en schorsmolen te mogen oprichten op perceel F 1286. Op deze aanvraag werd door B & W van Oosterhout gunstig beslist. Twee eerdere aanvragen van andere personen en andere percelen werden afgewezen. Het gunstige bericht voor de Heer Teurlings was gedateerd op 7 februari 1890. De molen zou reeds op 6 augustus 1890 gereed moeten zijn, omdat op deze datum Johannes Martinus Teurlings met zijn echtgenote Johanna Catharina van Riel hun intrek zouden nemen te Oosteind no. A 121. In een later stadium werd het adres gewijzigd in Uilendonksestraat A 92, en daarna werd het Provinciaalweg 143 en 143a.

Omdat er niet altijd genoeg wind was om de molen te laten draaien, werd er uitgezien naar een mechanische aandrijving. Op 29 december 1908 dient de Heer Teurlings een aanvraag in "Tot het plaatsen van een zuiggasmotor van 20 PK op het perceel F 1394 aan het Oosteind". De vergunning werd door B & W van Oosterhout verleend op 29 januari 1909. Deze zuiggasmotor gebruikte als brandstof kolen, zodat er ook een kolenhok gebouwd moest worden. Door de aanschaf van deze motor, waren ze niet meer afhankelijk van het weer. Deze investering betekende uiteraard een grote vooruitgang. J.M. Teurlings blijft niet alleen molenaar maar wordt ook leerlooier. Op 27 april 1917 kreeg hij de vergunning voor de nieuwbouw van een looierij, die daarna op 27 juli 1919 werd vergroot. De oppervlakte was in totaal 144 m² begane grond met 2 verdiepingen. De algehele leiding van de looierij was in handen van de oudste zoon Piet.

In 1923 was er droefheid in de familie Teurlings wegens het overlijden van Mevrouw Teurlings- van Riel. Zij werd begraven op het kerkhof in Oosteind. Tot voor kort (1991) was haar grafsteen nog zichtbaar. In 1923 neemt de familie Teurlings een oliefabriek over in Waalwijk en een bloemhandel voor bakkers in Den Bosch. Walter en Toon verlaten Oosteind en gaan in Waalwijk wonen, terwijl Piet en Bernhard zich met vader gaan vestigen in Den Bosch. Ze handelen samen onder de naam Gebr. Teurlings. Ze zijn thans nog gevestigd langs de Maasroute in Waalwijk. De fabriek handelt thans nog onder de naam Teurlings, maar is inmiddels bij gebrek aan opvolging overgenomen door Lenersan & Poortman te Dordrecht.

Volgens de koopakte van notaris Van Meerwijk d.d. 17 juli 1925 wordt de molen en de looierij overgenomen door Augustines van Gorp, geb. 10-7-1895 in de gemeente Alphen en Riel en voor het laatst wonende te Dongen (sinds 1919).

In het jaar 1919 is opa Van Gorp, n.l. Victor Johannes Dominicus van Gorp vertrokken uit Alphen en heeft zich gevestigd aan de Lage Ham, waar hij de molen Koningin Wilhelmina had aangekocht. Deze molen is gebouwd in het jaar 1892 en is geheel gerestaureerd. Hij is nu in het bezit van de heer Piet Kerkhof. Mijn vader Augustinus Adrianus van Gorp was op 7 februari 1923 gehuwd met Marie Mathilde Claassen en werkzaam op de looierij van J.N. van Bavel aan de Hoge Ham te Dongen. De eerste jaren dat mijn vader de molen en de looierij exploiteerde werd hij nog geassisteerd door zijn jongste broer Sjef. Zij handelden toen onder de naam A. en J. van Gorp. In 1929 staan ze in het looiersboek nog steeds genoteerd onder deze naam. Kort daarna hebben ze de looierij afgestoten. In september 1929 brandde de molen geheel uit. Door de aanwezigheid van schors moet het wel een hevige brand zijn geweest. Er zijn nog ooggetuigen, die het brandende wickenkruis in een vuurzee hebben zien draaien. De molen is afgebrand in een vroege ochtendgloren. Op 18 oktober 1929 diende Augustinus Adrianus van Gorp, molenaar op het Oosteind, een aanvraag in om op het perceel F 1394 een graanmaalderij op te richten met een ruwolliemotor van 30 PK. De vergunning werd op 29 november 1929 verleend.

Schilderij Oosteindse molen Victoria door A. Mignon. 1952

In de dertiger jaren, de crisisjaren, werd er veel schors gemalen. We maalden schors voor Wed. P. de Jong, A.G.A. Driesen, H. van Rijckevorsel en J. Panis. De looierij werd omgeschakeld tot opslag van schors (twee verdiepingen) en er kwam ook een schorshakmachine. Gelijkvloers werd gebruikt voor de opslag van graan en bloem. Het diende ook nog als tijdelijke ontvangststation voor veilingprodukten zoals frambozen en bessen voor de R.B.T. Verder werd deze ruimte ook nog gebruikt voor het denatureren van rogge. De boeren kregen een vergoeding voor rogge die daarna opgevoerd moest worden. De blanke rogge werd aangemerkt als te gebruiken voor menselijke consumptie. Om controle uit te oefenen op deze regeling werd door de regering Colijn de C.C.D. (crisis controle-dienst) opgericht. In deze jaren kwam ook de handel in kunstmest op gang. De meeste handel werd gedaan in kalkammonsalpeter, slakkenmeel en kalizout voor de boeren en kalksalpeter, patentkali etc. voor de tuinders. Kalkammonsalpeter en slakkenmeel werd in die tijd aangevoerd in zakken van 100 kg. Men moest toen wel van gezonde huize komen om dit zware werk te verzetten. Bij de boeren werd het graan gedorsen en afgeleverd in zakken van 70/75 kg., bij de bakkers waren het zakken van 50 kg. bloem, maar die moesten dan weer naar de zolder gedragen worden per schouder. Het was allemaal hand- en spierwerk.

Kort voor de oorlog uitbrak, kwam ook de mengvoerfabricage op gang. Het gebeurde echter nog heel primitief. Een mengmachine was nog niet bekend, het was allemaal handwerk met de schop. Diverse soorten meel werden gemengd met toevoeging van mineralen en een premix voor varkens of kippen. De koeien werden gevoerd met lijnmeel en soya met daarnaast eigen gemalen meel of een extra rantsoen samengestelde koek.

In 1942 is er nog sprake geweest om de molen te restaureren. Het was al zover dat de bedragen aan subsidie reeds waren vastgesteld, f 250,- van de gemeente Oosterhout en f 750,- van de Provincie. Wegens gebrek aan bouw materiaal adviseerde de vereniging "De Hollandsche Molen" gebruik te maken van de molen uit Raamsdonksveer "De Onvermoeide", die immers al jaren stilstond. Van de restauratie is echter niets terecht gekomen, want toen de papieren rompslomp rond het herstel van de molen in kannen en kruiken was, besloot mijn vader over te schakelen op elektrisch malen. De dieselmotor werd nu als reservemotor gebruikt, ook al vanwege de moeilijke aanvoer van dieselolie. Zo nu en dan werd wel eens een vat olie op de Duitsers buit gemaakt (vliegveld Gilze-Rijen) en bovendien hadden we nog enige vaten onder de grond zitten voor reserve. Tijdens de bevrijdingsdagen zou deze olie nog goed van pas

komen, want de Dongecentrale lag toen geruime tijd stil.

We hebben ook nog enige tijd gemalen met een landbouwtractor. Na de oorlog was het met de schorsmaalderij een aflopende zaak. De looiers gingen over op het looien met extract, waardoor het looiproces sneller verliep. Er werd door ons weer uitgezien naar een goed alternatief.

In het begin van de jaren vijftig werd de schorsmolen vervangen door een graanmolen. We beschikten toen over een dubbele maalstoel met twee graanmolens. Er werd geïnvesteerd in een graanreinigingsmachine, twee mengmachines, een spits- en schilmachine, een haverpunter en een centrifugaalbuil. Nu konden we uit diverse soorten harde en zachte tarwe bloem fabriceren (merk Favoriet). Het was echter niet van lange duur, want de grote meelfabrieken waren beter ingericht en die maalden tarwe met walsen, hetgeen ook de bakaard en de structuur ten goede kwam. Een geluk voor ons was, dat de verdienste aan het fabriceren van bloem een grote marge toeliet, zodat we spoedig uit de kosten waren. We hebben daarna nog geprobeerd een nieuwe installatie op te starten, maar door de ziekte van mijn vader konden we het financieel niet rond krijgen. In 1952 werd bij ons een hamermolen aangeschaft. Deze molen wordt direct aan de elektromotor gekoppeld en draait met een hoog toerental. De dubbele maalstoel met twee koppels maalstenen werd aangedreven door een dieselmotor met een laag toerental. We hebben met deze dieselmotor gedraaid tot 1955, daarna werden deze maalstenen aangedreven door een elektromotor (no. 2). De dieselmotor werd gesloopt door J.B. de Vos uit Oosterhout en werd ter plaatse aan diggelen geslagen. Wat jammer toch!

Op 8 juli 1954 overleed plotseling, na een langdurige ziekte, Augustinus Adrianus van Gorp. Het bedrijf wordt voortgezet door Victor van Gorp met medewerking van z'n jongste broer Sjaak, die toen 14 jaar oud was. In juni 1961 werd de molen etc. overgenomen door de huidige eigenaar Victor van Gorp, die op 1 juli 1961 trouwt met Annie Peeters uit Klein Dongen. In 1962 werd door ons een graandroger geplaatst en een weeginstallatie aangeschaft. In de beginperiode werd het graan als zakgoed aangevoerd, maar enige jaren later (1965) werd het graan los aangevoerd. Het gevolg hiervan was, dat er weer een grote elevator bijgeplaatst moest worden om het graan af te voeren naar de grote silo's, die inmiddels waren aangebouwd.

In het begin der jaren zeventig kwam er bij de boeren een grote verandering in de bedrijfsvoering. Vele van hen gingen over van akkerbouw naar veeteelt. De periode van stallenbouw brak aan en ook het aantal koeien werd aangepast. Intussen liep de aanvoer van granen terug. We hebben toen in 1974 besloten onze varkensmesterij uit te breiden met 480 varkensplaatsen. Tot in het jaar 1993 zijn hier varkens gemest.

Wanneer we op de afgelopen jaren mogen terugzien, moeten we concluderen dat er veel is veranderd, veel is geïnvesteerd, hard gewerkt om de zaak draaiende te houden. Met voldoening kijken mijn vrouw en ondergetekende terug op deze jaren van werkzaamheid. Vanwege de leeftijd doet de eigenaar wat kalmer aan, maar is tot op heden nog steeds actief werkzaam in zijn bedrijf met de verkoop van kunstmest in allerlei soorten, veevoeder en aanverwante artikelen voor de hobbysector. U bent altijd van harte welkom.

Victor van Gorp.

*Tekening Oosteindse molen Victoria
Oosteind door R.Koopsen.*

Heemkundegroep

Allendonec